

**ЗЎРАВОНЛИКДАН
ЖАБРЛАНГАНЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ
ҲИМОЯ ҚИЛИШ ВА ЗЎРАВОНЛИКНИНГ
ОЛДИНИ ОЛИШ**

УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги
“Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази

ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБРЛАНГАНЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ ВА ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ

УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Baktria press
Тошкент — 2020

УЎК 343.235.2

КБК 67.408

П 92

Пулатова, Ш. А.

Зўравонликдан жабрланганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва зўравонликнинг олдини олиш [Матн] : услубий қўлланма / Ш. А. Пулатова, А. Ш. Муродов — Тошкент: Baktria press, 2020. — 56 б.

Тақризчилар: У. Х. Абдуллаева, Ўзбекистон Республикаси ИИВ ҳуқуқ-бузарликлар профилактикаси бош бошқармаси бошлиғи ўринбосари, хотин-қизлар масалалари бўлими бошлиғи, полковник.

З. Қ. Жаббаров, Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Жинойат жазоларни ижро этиш кафедраси катта ўқитувчиси, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD).

Қўлланмада зўравонликдан жабрланган шахслар тушунчаси, ўзига хос хусусиятлари, жабрланган шахсларнинг тавсифи, уларнинг ҳуқуқ-атвори жабрланувчи бўлишига олиб келиши сабаблари ва унга имкон берган шарт-шароитлар ҳамда зўравонликнинг олдини олиш бўйича профилактик чора-тадбирлар ёритилган.

Мазкур қўлланма ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, давлат ва нодавлат ташкилотлари, жамоат тузилма аъзолари, олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари, талаба, тингловчи ва курсантлар, ҳуқуқшунослар, тадқиқотчилар, шунингдек кенг китобхонлар жамоасига мўлжалланган. Қўлланмада 2020 йил январь ойи ҳолатидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан ҳаволалар келтирилган

ISBN 978-9943-6232-5-5

© Ш. А. Пулатова, А. Ш. Муродов, 2020.

© Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази, 2020.

© ЕХХТнинг Ўзбекистондаги лойиҳалари координатори, 2020.

© Baktria press, 2020.

МУНДАРИЖА

Сўз боши 5

1-боб. Зўравонликнинг таърифи ва қонунчилик 8

1.1. Зўравонлик тушунчаси ва турлари 9

1.2. Зўравонликнинг олдини олишга қаратилган халқаро
ва миллий қонунчилик 14

2. Зўравонликдан жабрланган ва зўравонлик содир этган
шахсларнинг ўзига хос хусусиятлари 20

**2-боб. Ички ишлар органларининг хотин-қизларни
зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимидаги ўрни 26**

2.1. Зўравонлик содир этилганида амалга ошириладиган
дастлабки ҳаракатлар 27

2.2. Зўравонлик содир этган ва жабрланган шахс билан
ишлашда услубий тавсиялар 32

**3-боб. Зўравонликнинг профилактикаси ҳамда уни содир
этувчи шахслар билан ишларни ташкил этиш 36**

3. Зўравонликнинг виктимологик профилактикаси
чора-тадбирлари 37

3.1. Зўравонликнинг виктимологик профилактикаси бўйича
чора-тадбирлар 37

3.2. Зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар виктимологик
профилактикаси самарадорлигини ошириш йўллари 38

3.3. Оилада зўравонликнинг профилактикаси	40
4. Зўравонлик содир этишга мойил шахслар билан ишлаш	42
4.1. Зўравонликнинг олдини олишнинг умумий чора-тадбирлари . .	44
4.2. Зўравонликнинг олдини олишнинг махсус чора-тадбирлари . . .	47
4.3. Зўравонликнинг олдини олишга доир якка тартибдаги чора-тадбирлар	50
4.4. Зўравонликнинг олдини олишга доир виктимологик чора-тадбирлар	52
Фойдаланилган адабиётлар	54

Сўз боши

Мамлакатимизда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича комплекс чора-тадбирлар, хусусан, аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, бу борада давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг ҳамкорлигини такомиллаштириш мақсадида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида¹ нотинч оилалар фарзандлари, уюлмаган ёшлар, иш билан банд бўлмаган, “оммавий маданият” таъсирига тушиб қолган йигит-қизларнинг хатти-ҳаракатларини назоратга олишда уларнинг ота-оналари масъулиятини

ошириш, кашандалик, алкогольли ичимликлар истеъмол қилиш ва бошқа иллатлар профилактикаси¹ каби долзарб вазифалар назарда тутилган. Бу эса, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятига илғор иш усуллари жорий этиш, ҳуқуқбузарликларни барвақт аниқлаш бўйича фуқаролик жамияти институтлари билан самарали ҳамкорлик ташкил этишни тақозо этади.

Бугунги кунда ҳудудларда содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаб-

1 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., № 6., 70-модда.

лари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан олиб борилаётган ишлар самарадорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, жинойтларнинг содир этилиши сабаблари, шахсда ғайриижтимоий хулқ-атвор ва хусусиятларнинг шаклланишига ҳамда турли кўринишдаги ҳуқуқбузарликлар содир этилишига, қонунга ёки қонун ижросига путур етказадиган, унга риоя қилишга тўсқинлик қиладиган омиллар оиладаги муҳит таъсирида юзага келади. Зеро, ҳар қандай ҳуқуқбузарликнинг келиб чиқишида оиладаги носоғлом ижтимоий-руҳий муҳит муҳим рол ўйнайди.

Маълумки, ҳар қандай ҳуқуқбузарлик ва салбий иллатларнинг томири оилада шаклланади. Оила шахсни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш, маънавий ва ахлоқий тарбиялаш, шахслар билан бўладиган ижтимоий муносабатлар жараёнида ўзини тутиш каби инсоний хусусиятларни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Бугунги кунда шахс ҳаёти ва соғлиғига қарши жинойтларнинг 40 фоизи, ҳар тўртта қотилликнинг биттаси, қасддан баданга шикаст етказишларнинг ҳар бештадан биттаси, ҳақорат қилиш ва туҳматнинг саккизтадан биттаси айнан оила-турмуш соҳасида содир этилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг: “Оилаларда носоғлом муносабатлар, қайнона-келин, эр-хотин ўртасидаги жанжаллар, хотин-қизларимиз орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари борлиги шахсан мени қаттиқ изтиробга солмоқда”² деган фикрлари мавзунинг қанчалик долзарб эканлигини яққол кўрсатиб турибди.

Ички ишлар органлари ходимлари тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилишда биринчи бўғинлардан бири бўлиб, ходимларнинг малакаси ва зўравонлик содир этилган ҳолларда амалга оширилган дастлабки ҳаракатлари катта аҳамиятга эгадир. Зўравонликдан жабрланган аёлнинг профилактика инспектори давлат ҳимоясини таъминлай беришига бўлган ишончига келгуси ҳаракатлари боғлиқ

2 Мирзиёев Ш. М. Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, қатъият билан ҳаракат қилайлик. // Халқ сўзи. — Т., 2017 йил. 16 июнь.

Мазкур қўлланма шахсларни зўравонликдан жабрланишини олдини олиш ва уларга ижтимоий, ҳуқуқий, руҳий, тиббий ёрдам кўрсатишнинг тартиби, ушбу турдаги ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олиш ва унинг самарали профилактикаси бўйича профилактик чора-тадбирларни амалга оширишга хизмат қилади.

1-БОБ

**ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ТАЪРИФИ
ВА ҚОНУНЧИЛИК**

1.1. ЗЎРАВОНЛИК ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

Дунёдаги барча давлатларнинг миллий қонунчилигида инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш, хусусан шахснинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни ва қадр-қимматини турли жиноий тажовузлардан ҳимоя қилишга алоҳида аҳамият берилган. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида “инсоният оиласининг ҳамма аъзоларига хос қадр-қиммат ва уларнинг тенг, ажралмас ҳуқуқларини тан олиш эркинлик, адолат ва ялпи тинчлик асоси эканлиги”³ эътироф этилган.

Зўравонликдан эркаклар ҳам жабрланиши мумкин, лекин хотин-қизларнинг зўравонликдан жабрланиш эҳтимоли юқорилиги, зўравонлик турлари, оғирлик даражаси ва келиб чиқадиган оқибатлар кескин фарқланишини инобатга олган ҳолда, сўнги ислохотлар айнан уларни ҳимоя қилишга қаратилган.

Мазкур муаммо (латентлиги)нинг юқорилиги шундаки, жабрланувчилар ўзларига етказилган зарарни нормал ҳаёт деб тушуниши, оиласининг сири овоза бўлиб кетмаслиги ёки оила бузилиб кетмаслиги, ота-онаси ёхуд турмуш ўртоғининг обрўсини тўкмаслик учун ҳеч қаерга мурожаат қилмайдилар.

Зўравонликнинг кўринишлари турлича бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонунида зўравонликнинг тўрт асосий тури белгиланган.

3 Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948 йил 10 декабрь)/ Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси// <http://constitution.uz/uz/pages/humanrights>.

Жисмоний зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

- шапалоқ тортиш, тепиш, турткилаш, мушт билан уриш;
- зарб билан итариб юбориш;
- турли ўткир буюм ва нарсаларни отиш;
- қурол билан хавф солиш ёки яралаш;
- уйдан чиқишга жисмонан йўл қўймаслик;
- кечаси ухлашга қўймаслик ва бошқа.

Руҳий зўравонликка қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ҳиссиёт ва ҳис-туйғуларни тан олмаслик;
- унинг фикрлари устидан кулиш;
- жазо чораси сифатида жабрланувчининг ҳиссиётларига эътибор бермаслик;

2019 йил 2 сентябрдаги Ўзбекистон Республикаси "Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги"ги Қонуни

Жисмоний зўравонлик

Оғирлиги турли даражада бўлган тан жароҳатлари етказиш, хавф остида қолдириш, ҳаёти хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатмаслик, зўравонлик хусусиятига эга бошқа ҳуқуқ-бузарликлар содир этиш, жисмоний таъсир ўтказиш ёки бундай таъсир ўтказишнинг ўзга чораларини қўллаш билан таҳдид қилиш

Руҳий зўравонлик

Хотин-қизларни ҳақоратлаш, уларга тухмат қилиш, таҳдид қилиш, уларнинг шаънини, қадр-қиммати-ни камситиш, репродуктив соҳада назорат қилиш, ўз хавфсизлиги учун хавотир уйғотган, ўзини ҳимоя қила олмасликка олиб келган ёки руҳий соғлиғига зарар етказган ҳаракат (ҳаракатсизлик)

Жинсий зўравонлик

Хотин-қизларнинг розилигисиз шахвоний хусусиятга эга ҳаракатларни содир этиш, шунингдек зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш ёхуд аёл жинсидаги вояга етмаган шахсларга нисбатан ахлоқсиз ҳаракатлар содир этиш орқали учинчи шахс билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаш

Иқтисодий зўравонлик

Хотин-қизларнинг нормал яшаш ва камол топиш учун озиқ-овқат, уй-жой ҳамда бошқа зарур шарт-шароитлар билан таъминланишга бўлган ҳуқуқини, мулк ҳуқуқини, таълим олиш ҳамда меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишни чеклашга олиб келадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик)

- ёлғон сўзлар айтиб, ундан ўз манфаати йўлида фойдаланиш;
- унинг дўстлари ва қариндошларига хавф етказаман деб қўрқитиш ва улар билан алоқа қилишга йўл қўймаслик;
- жабрланувчи билан оммавий жойларга чиқишдан бош тортиш;
- қариндош-уруғлар орасида шарманда қилиш;
- уйдан кетишини айтиб қўрқитиш;
- касал ёки ҳомиладор бўлганда унга ёрдам беришдан бош тортиш, тиббий ёрдам олишига қаршилик кўрсатиш;
- доимий равишда танқид қилиш, хафа қилиш, ғазабга келтириш, яъни (сен жуда семизсан ёки озғинсан, ахлоқсан, энг бўлмағур онасан, тўшақда бўлмағур шериксан) ва ҳоказо.

Жинсий зўравонликка қўйидагиларни киритиш мумкин:

- эркакнинг аёли билан фақат жинсий объект сингари муомала қилиши;
- жинсий алоқадан бош тортиш ёхуд аёлга мулоимлик қилмаслик;
- жинсий алоқа қилишда мажбурий хатти-ҳаракатлар қилдириш;
- жинсий алоқани ўта шафқатсизлик билан амалга ошириш;
- зўрлаш йўли билан жинсий алоқа қилишга киришиш;
- аввал калтаклаб, кейин жинсий алоқа қилиш;
- порнографик кўринишдаги бузуқ хатти-ҳаракатларни кўришга ёки такрорлашга мажбурлаш;
- доимий равишда ҳаммага рашк қилиш ва кимлар биландир зино-корликда айблаш ва ҳоказо.

Иқтисодий зўравонликка қўйидагиларни киритиш мумкин:

- бирламчи эҳтиёжлари (озиқ-овқат, кийим-кечак, дори) учун асоссиз пул бермаслик;
- уй-жойдан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаш;
- таълим олиш ва меҳнат қилишга рухсат бермаслик;
- қанча пул сарфлашини назорат қилиш;
- ўзи топган пулни тасарруф этишга йўл қўймаслик;
- оила бюджетидан фойдаланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш ва ҳ.к. ҳаракат (ҳаракатсизлик)да намоён бўлади.

Бугунги кунда кенг тарқалган зўравонликнинг яна бир тури — *кибер зўравонлик*. Зўравонликнинг ушбу тури интернет орқали мутассил

давом этувчи, такрорий ва узоқ вақт давомида бировнинг шаъни ва кадр-қимматини камситувчи ҳаракатларни амалга оширишда ифодаланади.

Рухий зўравонликдан зулм ўтказётган шахс анонимлиги, Интернет орқали ёқимсиз хабарлар туну кун кенг оммага тарқалиши билан фарқланиб, жабрланувчига ғоят катта азоб-уқубат келтириши билан кескин фарқланади. Интернет тармоғидан фойдаланиб, иш ёки ўқиш жойи, оилада турли хил ҳақоратлар, тухмат, таъна, миш-мишлар, уйдирма хабарлар тарқатишда ифодаланади. Шунингдек, Интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали инсонинг руҳиятига қаттиқ таъсир этувчи, уни изтиробга солувчи бешафқат муносабат ва зўравонлик саҳналарини намойиш этишни ҳам шахсга бўлган зўравонлик, деб эътироф этишимиз мумкин.

Оилада содир этиладиган зўравонлик иш жойидаги ва таълим муассасаларида содир этилган қилмишлардан **ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради:**

Зўравон шахс жабрланувчини тўлиқ назорат эта олади, жабрланувчи зўравондан қочиши ва хавфсиз қолишининг имкони йўқ;

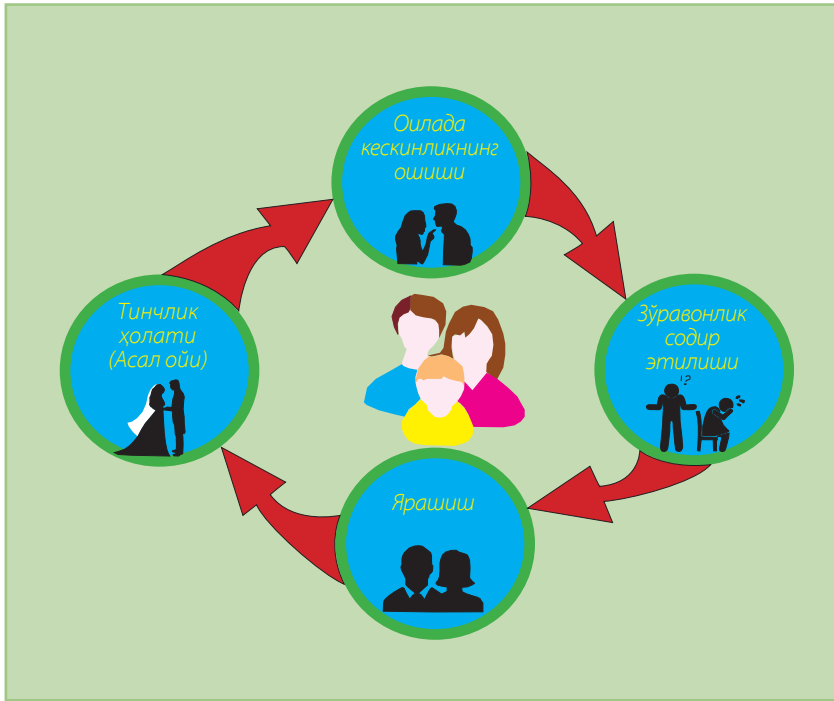
Зўравонлик бир шахснинг бошқа шахсга нисбатан устунлик қилиш ва уни назорат қилиш мақсадида содир этилади;

Деярли барча оила аъзолари зўравонликдан жабр чекадилар;

Зўравон шахс ва жабрланувчи ўртасида эмоционал боғлиқлик мавжуд. Жабрланувчи зўравонга нисбатан кучли эмоционал қарамликни ҳис этиши ва учинчи шахс ёрдам бермоқчи бўлганида зўравоннинг ёнини олиши мумкин. Жабрланувчининг бундай хулқ-атвори психологияда «Стокгольм синдроми» номи билан машхур;

Жамият аъзолари оила ишига аралашини хоҳламайдилар ва жабрланувчиларнинг ўзлари ҳам оиладаги вазият ҳақида сукут сақлашни афзал биладилар;

Оилада содир этилган зўравонлик даврий характерга эгадир. Доктор Ленор Уолкер назариясига кўра, оилавий зўравонлик тўрт босқичдан иборат бўлган ва такрорланиши ортиб борадиган ҳаракатлар циклидан иборат.

1. *Оилада кескинликнинг ошиши. Оила аъзолари ўртасида муносабатлар ўзгариб, норозиликнинг кучайиши ошади. Жабрланувчи зўравонни тинчлантиришга ҳаракат қилади.*
2. *Зўравонлик содир этилиши. Руҳий, жисмоний ёки бошқа турдаги зўравонлик авж олиб, қаттиқ ғазаб, таҳдид, қўрқитиш билан биргаликда амалга оширилади.*
3. *Ярашиш даври. Зўравон узр сўраб, зўравонлик содир этганлиги сабабини тушунтиради, айбни жабрланувчининг ўзига тўнқайди. Баъзан содир этилган зўравонликни инкор этиб, жабрланувчини ўзи бўрттириб юборганликда айблайди.*
4. *Муносабатлардаги тинчлик даври ("асал ойи"). Зўравонлик вазияти унутулиб, зўравон кечирилган. Низодан аввалги муносабатлар қайтади, кейинги низолар бошлангунга қадар, "асал ойи" бошланади.*

1.2. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШГА ҚАРАТИЛГАН ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК

Бугунги кунда хотин-қизларни зўравонликдан ҳимоя қилиш борасида жамиятда хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликка доир муросасизлик муҳитини яратиш учун чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, мамлакатимизда хотин-қизларни зўравонликдан ҳимоя қилишга оид бир қатор халқаро ҳужжатлар ратификация қилинди.

Инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларда шахсни зўравонликлардан, шу жумладан оилада содир этиладиган жиноий зўравонликлардан ҳимоя қилиш механизми мустаҳкамлаб қўйилган.

Инсон ҳуқуқлари бўйича умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар бўйича халқаро келишув ҳамда Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар бўйича халқаро келишув оилани жамият асосидаги гуруҳ деб тан олади⁴ ҳамда шахсни оиладаги зўравонликлардан ҳимоя қилади.

4 Болаларга нисбатан зўравонлик бўйича бутунжаҳон ҳисоботи. — Т., 2009. — Б. 61.

Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро қонунчилик барча иштирокчи давлатлар учун, шу жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларининг ходимлари учун мажбурий ҳисобланади.

Миллий қонунчилигимизда ҳам инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, унинг ҳаёти, соғлиғи, кадр-қиммати ва бошқа қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш масалалари устуворлик касб этади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26-моддасида: “Ҳеч кимнинг қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон кадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазйиққа дучор этилиши мумкин эмас”, деб қайд этилган.

Сўнги йилларда қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари, илгари “ёпиқ” бўлган зўравонлик мавзусини кенг ёритиш имконини берди. Ички ишлар органларининг зўравонликка қарши курашдаги фаолиятларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосан қуйидагилардан, яъни:

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси;
- Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси;
- Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси;
- Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси;
- 2010 йил 29 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни;
- 2014 йил 14 майда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни;
- 2016 йил 16 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонуни;
- 2019 йил 2 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуни;
- 2019 йил 2 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорлари:

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги ПҚ-2833-сонли “Хуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелдаги ПҚ-2896-сонли “Ички ишлар органларининг хуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 мартдаги ПҚ-4235-сонли “Хотин-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 27 июндаги ПҚ-3808-сонли “Ўзбекистон Республикасида оила институтини мустаҳкамлаш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 июлдаги ПҚ-3827-сонли “Ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш, шунингдек, оилавий-маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 февралдаги “Етим болалар ва ота-онаси қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни ижтимоий ҳимоя қилишни кучайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4185-сон қарори;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари:

- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 7 февраль кундаги “Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасаларнинг мансабдор шахслари томонидан чиқариладиган расмий огоҳлантириш шаклини ҳамда уни чиқариш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 60-сон қарори
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизи-

мини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 3-сон Қарори ва бошқа ҳужжатлардан иборат.

Ўзбекистон Республикаси “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонунининг⁵ мақсади хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаш ҳамда маънавий зиённи компенсация қилиш тўғрисидаги ариза билан судга муурожаат этганда давлат божи тўлашдан озод қилинади

Қонуннинг 23-моддасида тегишли ҳудудда тазйиқ ва зўравонликнинг яққа тартибдаги профилактикасини амалга ошириш учун масъул бўлган ички ишлар органининг мансабдор шахси тазйиқ ва зўравонлик факти ёки уларни содир этиш хавфи аниқланган пайтдан эътиборан **24 соат ичида ҳимоя ордерини ўттиз кун муддатгача** бериши белгиланган.

Қонуннинг 26-моддаси билан ҳимоя ордерида қайд этилувчи чекловлар белгиланган.

5 Ўзбекистон Республикаси “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуни // <https://lex.uz/docs/4494709#4495412>

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 14-моддасида никоҳ тузиш ихтиёрийлиги, 19-моддасида эса, эр ва хотин оилада тенг ҳуқуқлардан фойдаланиши ва улар тенг мажбуриятларга эга эканлиги қайд этилган⁶. 79-моддасида эса, ота-оналик ҳуқуқини суиистеъмол қилса, болаларга нисбатан шафқатсиз муомалада бўлса, жумладан жисмоний куч ишлатса ёки руҳий таъсир кўрсатса; ўз болаларининг ҳаёти ёки соғлиғига ёхуд эри (хотини)нинг ҳаёти ёки соғлиғига қарши қасддан жиноят содир қилган бўлса, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиниши мумкинлиги белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда зўравонликнинг турлари учун жавобгарлик белгиланган нормалар мавжуд.

Тўхмат (40-модда)

Ҳақорат (41-модда)

Болаларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш борасидаги мажбуриятларни бажармаслик (47-модда)

Никоҳ ёши тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (47³-модда)

Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш (47⁴-модда)

Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш (47⁵-модда)

Васийлик ҳуқуқини суиистеъмол қилиш (48-модда)

Енгил тан жароҳати етказиш (52-модда)

Зўравонлик йўли билан содир этиладиган жиноий қилмишлар амалдаги Жиноят кодексининг бир қатор моддаларида белгиланган жазоларни қўллаш таҳдиди билан тақиқланган.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси// <https://lex.uz/docs/104720#158601>

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг бир қатор моддаларида шахснинг ҳаёти, соғлиғи, ор-номуси ва қадр-қимматини поймол этиш ва унга тажовуз қилишга қаратилган хатти-ҳаракатларни содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Ярашув институти қўлланил-майди	Жабранувчи билан ярашган-лиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиниши белгиланган
Қасддан одам ўлдириш (97-модда)	Қасддан баданга ўртача шикаст етказиш (105-модда)
Кучли руҳий ҳаяжонланиш оқибатида қасддан одам ўлдириш (98-модда)	Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача шикаст етказиш (106-модда)
Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши (99-модда)	Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (100-модда)
Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (100-модда)	Қасддан баданга енгил шикаст етказиш (109-модда)
Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (103-модда)	Қийнаш (110-модда)
Қасддан баданга оғир шикаст етказиш (104-модда)	Эҳтиётсизлик орқасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш (111-модда)
Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш (112-модда)	Аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш (115-модда)
Жиноий равишда ҳомила тушириш, аборт (114-модда)	Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбурлаш (121-модда 1-қисми)
Номусга тегиш (118-модда)	Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш (122-модда)
Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондириш (119-модда)	Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш (123-модда)
Кўп хотинли бўлиш (126-модда)	Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш (136-модда)
Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш (127-модда)	Тухмат (139-модда)
Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш (129-модда)	Ҳақорат қилиш (140-модда)
Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш (131-модда)	
Зўрлик ишлатиб ғайритабиий равишда озодликдан маҳрум қилиш (138-модда)	

Амалиётда кўп ҳолларда, ички ишлар органлари ходимлари томонидан жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахсни қандай бўлмасин яраштириш учун ҳатти-ҳаракатлар қилиш ҳолатлари кўплаб учрамоқда. Айниқса, маъмурий жавобгарлик назарда тутилган тухмат ва ҳақорат қилиш ҳолати бўйича қўзғатилган маъмурий ишлар судгача етиб бормасдан, ариза берган тарафни ўз аризасини қайтариб олишга ундаш ёки яраштириш билан якунлаш ҳолатлари ҳам мавжуд. Афсуски, бундай ҳолатларнинг мавжудлиги оила турмуш доирасидаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг латентлик даражаси ошиб кетиши ҳамда такрорланишига олиб келмоқда. Натижада айрим ҳуқуқбузар шахслар содир этган ҳатти-ҳаракатлари учун ҳеч қандай жавобгарликка тортилмасдан колмоқда.

Ўз хизматлари юзасидан ички ишлар органлари ходимлари тўғридан-тўғри жабрланувчилар ва ҳуқуқбузарлар билан тўқнашиб, зўравонликнинг гувоҳи бўладилар. Уларнинг малакали ёрдам кўрсатишлари, айбдор шахсларнинг жавобгарликка тортилишига жабрланувчининг кейинги тақдири ва ҳаёти боғлиқдир.

2. ЗЎРАВОНЛИҚДАН ЖАБРЛАНГАН ВА ЗЎРАВОНЛИК СОДИР ЭТГАН ШАХСЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Зўравонликдан жабрланган шахслар хулқ-атворининг таҳлили натижасида унинг қуйидаги хусусиятларга эга эканлиги:

- жабрланувчига одамовилик, камгаплик хос бўлиб, оила аъзолари ва яқинлари билан мулоқот қилишни истамаслиги;
- ўзига паст баҳо бериш, шаъни, қадр-қиммати камситилганлиги юзасидан чуқур изтиробга берилиши;
- қўрқув ва хавотирдалиги сабабли ноиложсизлик ҳиссиётларини намоён этиши;
- ўзининг ташқи кўриниши, табиий эҳтиёжларига бепарво бўлиб, тез-тез ўз жонига қасд қилиш тўғрисида фикрлаши ёки ўз ҳаётига суиқасд қилишга ҳаракат қилиши;

- овқат емаслиги ёки ҳаддан зиёд истеъмол қилиши, спиртли ичимликлар, гиёҳванд/заҳарванд моддалар истеъмол қилишни хоҳлаши;
- мулоқот пайтида кўзларини олиб қочиши, кўз ёш тўкиши, одамларга ишончсизлик билан муносабатда бўлиши;
- ўз фарзандларига нисбатан лоқайд ёки тажовузкор муносабатда бўлиши аниқланди.

Зўравонлик содир этилиш эҳтимолидан дарак берувчи аломатлар:

- зўравонлик тушунчаси ва турлари ҳақида маълумотга эга эмаслик;
- хотира ва ақлий фаолият сустлиги, ногиронлик;
- бошқа шахсдан моддий ва бошқа қарамлик, қўрқув мавжудлиги;
- ҳеч ким ёрдам бера олмаслиги тўғрисидаги фикрнинг муқаррарлиги;
- келиб чиқишини тушунтириб беролмаган турли тан жароҳатларининг мавжудлиги;
- қўл ва юз ва тананинг бошқа қисмидаги шилиниш, кесиш, тилиниш, куйиш, тишланган жойлар;
- кийим остида яширинаётган тан жароҳатлари;
- юқори хавотир, бош оғриғи;
- спиртли ичимликлар/гиёҳванд моддаларга ружу қўйиш.

Болалар ва кекса ёшдаги шахслар худди аёллар сингари зўравонликнинг қурбони бўлиш эҳтимоли юқоридир.

Кўп ҳолларда айнан оиладаги зўравонликдан жабрланган шахслар ўзларига етказилган зарар ҳақида ички ишлар органлари ёки тиббиёт муассасаларига мурожаат қилишмайди. Бу кўпинча аёлларда кузатилади. Суд-тергов идораларидан олинган маълумотлар ўрганилганида, аёлларга нисбатан эри томонидан зўравонлик ишлатилган тақдирда ҳам бу ҳақидаги маълумотларни ошкор қилмасликка, шундай ҳолатларни яширишга ёки тиббиёт муассасаларига мурожаат қилган тақдирида ҳам олган тан жароҳатини ўзининг эҳтиётсизлиги оқибатида олганлиги билан изоҳлашга ҳаракат қилишади. Бунинг асосий сабабини, аёлларнинг оиланинг бузилиб кетишидан қўрқиши, оила сирини ташқарига чиқармасликка интилиши деб изоҳлаш мумкин.

Оилада юзага келган низони бартараф этишда жабрланувчининг ожиз аҳволда эканлиги унинг жабрланишига шароит яратади.

Кўп ҳолларда жабрланувчилар ўзининг салбий хулқ-атвори, ахлоқи, маънавиятсизлигини намоён қилиб, жиноятнинг жабрланувчисига айланади. Бунинг асосий сабаби жабрланувчининг виктим (ифвогар) хулқ-атворидир.

1967 й.т. фуқаро А. ўзининг уйида турмуш ўртоғи Р.га “нима сабабдан кўчада юрибсан, уйда ўтирсанг бўлмайдим?” деб сўраган вақтида, турмуш ўртоғи унга “сен ҳам уйда ўтирмасдан бозор қилиб келмайсанми?” деб турмуш ўртоғининг шахсиятига тегадиган сўзларни айтиб, у билан тортишиши натижасида фуқаро А. турмуш ўртоғи Р.ни қаттиқ предмет билан танасининг турли жойларига уриб шикаст етказган. Наманган вилоят СТЭБнинг №2282|2149-сонли хулосасига кўра Р.ни соғлигини бузилишига сабабчи бўлган енгил тан жароҳати етказилган

Суд-тергов амалиётида, кўп ҳолларда шахс оиладаги зўравонликдан жабрланган, ҳақоратланган, калтакланган, камситилган ва таҳқирланган тақдирда ҳам айбдорнинг суд ёки тергов муҳокамаси жараёнида жинойий жавобгарликка тортилишини истамаганлиги ёхуд жиноят иши қўзғатилган тақдирда ҳам уни кечирганлигини кўриш мумкин. Бунга куйидаги мисолни далил сифатида кўрсатиш мумкин.

1981 йилда туғилган, 3 нафар фарзанди бор, вақтинча ишсиз, маълумоти ўрта фуқаро М. ўзининг уйида спиртли ичимлик истеъмол қилиб, алкогольдан маст ҳолатда турмуш ўртоғи фуқаро Б.ни асоссиз рашк қилиб унинг сочидан тортиб, бош қисми ва танасининг турли жойларига уриб унга шикаст етказган. Мазкур ҳолат юзасидан фуқаро Б.ни соғлигининг бузилишига сабабчи бўлган енгил тан жароҳати олганлиги кўрсатилган. Аммо, суд жараёнида фуқаро Б. эрининг хатти-ҳаракатларини кечирганлиги, ҳозирда ўзaro ярашиб олганликларини, ҳозирда ўрталарида ҳеч қандай низо йўқлиги тўғрисида таъкидлаб, ишни ярашув асосида тугатишни сўраган.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 109-моддаси бўйича судларда кўрилган ишларнинг 76,3% тарафлар ярашганлиги сабабли жиноят ишлари тугатилган. Модомики, жиноят ишини тугатишнинг имкони бўлмаган бўлса, жабрланувчи дастлабки тергов ва суд муҳокамаси пайтида айбдорнинг айбини юмшатишга, ҳатто содир этилган жиноятни тўла инкор этишга ҳаракат қилиб, оиласининг бузилиб кетишини сақлаб қолишга ҳаракат қилган.

Жабрланувчининг айбдор билан ярашиши мотивлари: айбдорнинг жиноят содир этганидан кейинги ҳулқи, етказилган зарарни қоплаганлиги, ўзига яқин инсон бўлганлиги, раҳм қилиши, дўстлик, ҳамкорлик ва ҳ.к.

Зўравонлик содир этган шахснинг ҳулқ-атвориغا хос психологик хусусиятлар:

- зўравоннинг тажовузкор ҳулқи дарҳол юзага келиб, ўз талабларининг бажаришларини хоҳлайди;
- ўз жаҳлини бошқара олмайди, психологик зўриқиш пайтида ўзини назорат қилмайди;
- хавотирлик ва асабийлик ҳолатини бошқара олмаслиги, тажовузкор ҳулқ-атвориغا сабабчи бўлади;
- ўз айбини тан олмасдан, бошқаларга юклайди ва ўзини “жабрланувчи” деб эътироф этади. Содир этган қилмишининг оқибатларини англамайди;
- ҳар қандай танқидни кўтара олмайди ва ўзи содир этган қилмишни ҳуқуқбузарлик эканлигини тан олмайди. Ўзини оқлашга ҳаракат қилади;
- мулоқот давомида ҳеч кимга меҳр-шафқат кўрсатмайди ва мулоқотдан ўзини олиб қочади;
- спиртли ичимликлар/гиёҳванд моддаларни суиистеъмол қилиши унинг тажовузкорлигини янада оширади;
- бегоналар олдида ўзини яхши томондан кўрсатиб беришга ҳаракат қилади.

Суд-тергов амалиёти ва суд архиви материаллари таҳлил қилинганда, ушбу тоифадаги шахсларнинг асосий қисмини илгари судланган, ишсиз, спиртли ичимлик ва гиёҳвандликка ружу қўйган, ғайриижтимоий хулқ-атворли, маълумот даражаси юқори бўлмаган шахслар ташкил этди.

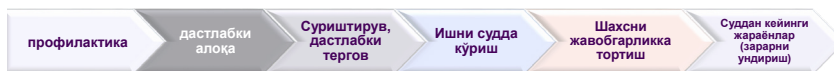

2-БОБ

**ИЧКИ ИШЛАР
ОРГАНЛАРИНИНГ
ХОТИН-ҚИЗЛАРНИ
ЗЎРАВОНЛИКДАН
ҶИМОЯ ҚИЛИШ
ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ**

2.1. ЗЎРАВОНЛИК СОДИР ЭТИЛГАНИДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ДАСТЛАБКИ ҲАРАКАТЛАР

Зўравонликни олдини олиш ва зўравонлик содир этган шахсларни жавобгарликка тортиш жараёни давомида ички ишлар ходимлари жабрланувчининг хавфсизлигини ва ҳимоясини таъминлаши, унга зарур ёрдам кўрсатиши ва йўналтириши, маълумот алмашинишини ва барча босқичларларни мувофиқлаштириб **бориши зарур**.

Ўзбекистон Республикаси “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонуннинг 16-моддасига мувофиқ, ички ишлар органининг масъул ходими шу жумладан электрон шаклдаги жиноятлар, бошқа ҳуқуқ-бузарликлар ва ҳодисалар тўғрисидаги аризаларни, хабарларни ва бошқа ахборотни қабул қилиши ҳамда рўйхатга олиши, мурожаат этувчига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда кейинчалик хабар берган ҳолда улар бўйича **ўз вақтида чоралар кўриши шарт**.

Туман (шаҳар) ички ишлар органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси навбатчилик қисмига телефон орқали жисмоний ёки юридик шахслар, ваколатли органлар ва ташкилотлар ходимлари томонидан тазйиқ ва (ёки) **зўравонлик бўйича хабар келиб тушганда навбатчи ходим**:

- зудлик билан ушбу хабарни навбатчилик қисмидаги “Шакл-2” китобига қайд этади;

- зўравонлик содир этилган жойи ва вақти;
- хабар берувчининг шахсияти ва исм-шарифини;
- ҳолатни қисқача аниқлаши;
- жабрланувчилар мавжудлигини ҳамда тиббий ёрдамга эҳтиёжни;
- зўравонлик содир этган шахс қаердалигини;
- зўравонлик содир этишда қурол қўлланилганлигини;
- зўравонлик содир этган шахс қандай ҳолатда бўлганини (спиртли ичимликлар/гиёҳванд моддалар истеъмол қилганлигини аниқлаши лозим.
- ҳудуд профилактика инспектори билан дарҳол рация ёки телефон орқали боғланиб, уни ҳодиса жойига зудлик билан етиб боришини ҳамда низони бартараф этиш чорасини кўриши юзасидан топшириқ беради;
- навбатчилик қисмига телиб тушган хабарнинг мазмун-моҳияти ҳақида туман-шаҳар ИИОФМБ раҳбариятига оғзаки ахборот беради;
- мунтазам равишда ҳолат юзасидан профилактика инспектори билан телефон ёки рация орқали боғланиб, ҳодиса ҳақидаги маълумотларни олиб туради, шунингдек зарур ҳолларда қўшимча куч ва воситаларни жалб этилишини таъминлайди.

Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланганларга давлат ҳимоясини тақдим этиш мақсадида ички ишлар органларининг таянч пункти профилактика (катта) инспектори томонидан ҳимоя ордери берилади.

Муддати	Профилактика инспектори томонидан амалга оширилдиган ишлар
Тазйиқ ёки зўравонлик содир этган пайтдан бошлаб 24 соат мобайнида	Ички ишлар органлари навбатчилик қисмлари томонидан тақдим этилган мурожаатлар/хабарларни ўрганиш якуни бўйича: тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари аниқланган тақдирда — ҳимоя ордерини расмийлаштиради; тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари аниқланмаган тақдирда — қонун ҳужжатларига мувофиқ тегишли чораларни белгилаб, бу ҳақда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ходимлари иштирокида далолатномани расмийлаштиради;

	жиноят белгилари аниқланган тақдирда — ҳимоя ордерини бериш тўғрисидаги масalani кўриб чиқиш билан бир вақтда иш материалларини жинoий жавобгарлик масаласини ҳал қилиш учун тегишли ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга юборади
Ҳимоя ордери берилганидан сўнг уч кун муддатда	Ҳимоя ордери берилгани ҳақида тегишли туман (шаҳар) ички ишлар органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси, туман (шаҳар) ички ишлар бошқармаси (бўлими)нинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими (бўлинмаси, гуруҳи) бошлиғини хабардор қилади
Ҳимоя ордери амал қилиши даврида	Ҳимоя ордери талабларининг ижроси устидан назорат қилади ҳамда унинг талабларини бузган зўравонлик содир этган шахсларни жавобгарликка тортиш юзасидан ўз ваколатлари доирасида чоралар кўради

Ички ишлар органларининг қишлоқ, овул ва маҳаллаларда жойлашган таянч пунктлари ва бевосита профилактика инспекторига фуқаролар томонидан оила турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарлик бўйича хабар келиб тушганда:

- агар фуқаролар ички ишлар органи таянч пунктига келиб оғзаки равишда хабар берганда уни “фуқароларни қабул қилиш китоби”га қайд этади ва бу ҳақда навбатчилик қисмига телефон ёки рация орқали келиб тушган хабар юзасидан ахборот бериб, ҳодиса содир бўлган жойга ваколатли мутахассис билан биргаликда етиб боради;
- ҳодиса жойига етиб борганда ҳақиқатан ҳам ҳуқуқбузарлик содир этилган ёки этилаётган бўлса низони тўхтатиш чорасини кўради. Низоланган оила аъзолари билан профилактик суҳбат ўтказди, агар зарурат туғилса уларни ички ишлар органлари таянч пунктига олиб келиш чораларини кўради;
- содир этилган ҳуқуқбузарликнинг сабаб ва шарт-шароитларини ўрганади, айбдор шахсларга нисбатан тегишли чоралар кўрилишини таъминлайди, хусусан маъмурий ҳуқуқбузарликлар содир этилганлиги аниқланса маъмурий процессуал ҳужжатлар расмийлаштиради ёхуд жинoят аломатлари аниқланса, унда навбатчилик

Ички ишлар органи ходими ушлаб турилган шахсга:

- адвокатга ёки яқин қариндошига телефон орқали қўнғироқ қилиш ёки хабар бериш;
- ҳимоячига эга бўлиш;
- кўрсатувлар беришни рад этишга бўлган процессуал ҳуқуқларини тушунтириши;
- берган кўрсатувлардан жиноят ишига доир далиллар сифатида унинг ўзига қарши фойдаланилиши мумкинлигини билдириши шарт.

Ички ишлар органи ходими ўзини таништириши ва ушланаётган шахснинг талабига кўра шахсини тасдиқловчи ҳужжатни кўрсатиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 224-моддаси

қисмига хабар бериб ҳодиса содир бўлган жойига тергов-тезкор гуруҳини юборилишини ташкил этади;

- агар ҳуқуқбузарликлар натижасида тан жароҳати етказиш ҳолатлари аниқланса, биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш чораларини кўради, зарурат мавжуд бўлса тиббиёт хизматига хабар бериб, уларни етиб келиши чораларини кўради;
- ҳодиса содир этилган жойда амалга оширилган ишлар ҳақида наватчилик қисмига телефон ёки рация орқали маълумот, шунингдек туман-шаҳар ИИОФМБ бошлиғига бу ҳақда билдирги орқали ахборот беради.

Қонун ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг фармойишлари ва ички буйруқларининг талабига кўра, **ички ишлар органлари масъул ходими ҳодиса жойига етиб келганидан сўнг, қуйидаги ҳаракатларни амалга оширадilar:**

- зўравонлик содир этган ва ундан жабр кўрган шахсларнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатлар билан танишиш;
- ҳодиса содир бўлган жойни, теварак-атрофни, биноларни, нарсалар ва ҳужжатларни кўздан кечириш ва бу ҳақда баённома тузиш;
- зарурият бўлганида, зўравонлик содир этган шахсдан ғайриҳуқуқий ҳаракатларини тўхтатишини талаб қилиш ҳамда унинг хатти-ҳаракатлари оқибатлари ҳақида огоҳлантириш;
- ҳодиса гувоҳи бўлган шахсларни аниқлаш;
- зўравонлик содир этишда гумонланаётган шахсда қурол борлиги ёки у жиноят содир этганлигини фош қилувчи далиллардан қутулиш ниятида бўлса, уни шахсий тинтув қилиш ва олиб қўйиш ўтказиш мумкин;
- зўравонлик содир этишда гумонланаётган шахсга у жиноят содир этишда гумон қилиб ушланганлигини билдиришлари ва ундан яқин орадаги ички ишлар органига бирга боришини талаб қилиши шарт;
- кўрсатувларни ҳодиса содир бўлган жойда текшириш ва бу ҳақда баённома тузиш;
- хавф ёки таҳдид остида қолаётган оила, жамоа аъзоларини хавфсизлигини таъминлаш чораларини кўриш;
- зўравонлик содир бўлишига олиб келган сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш;
- руҳий ҳолати бузилган ёки сурункали ичкиликбозлик, гиёҳвандликка дучор бўлган шахсларга нисбатан мажбурий даволаш чораларини қўллаш;
- жабрланувчида тан жароҳатлари аломатлари мавжуд бўлганида, тегишли чоралар кўрилиб, дарҳол суд-тиббий экспертизага йўналтирилади;
- йиғилган дастлабки материалларни ички ишлар органининг навбатчи қисмига рўйхатга олиш учун тақдим этиш ва зўравонга нисбатан қонуний чора кўриш;

- тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари аниқланган тақдирда — ҳимоя ордерини расмийлаштириш зарур.

Қайта йўналтириш

- жабрланган шахс ҳолатини баҳолаш орқали қандай ёрдамга муҳтож эканлигини аниқлаш;
- жабрланган шахсга бошқа хизматлардан фойдаланиши мумкинлиги тушунтириш ва йўналтиришдан аввал унинг розилигини олиш;
- жабрланган шахсларга хавфсиз бошпана зарур бўлганида, уларга бу ҳақда маслаҳат бериш ва жойлаштириш;
- жабрланган шахснинг жисмоний/жинсий зўравонлик аломатлари яққол сезилиб турган бўлса, зарур тиббий ёки психологик ёрдам олаётганлигини аниқлаштириш;
- бошқа хизматлардан фойдаланишга юборилаётганда жабрланганга тегишли қандай маълумотлар ваколатли ташкилотга тақдим этилиши ва қандай маълумотлар махфий сақланишини тушунтириш;
- жабрланган шахс йўналтирилаётган ваколатли ташкилот қандай ёрдам кўрсатишини, ким билан боғланиш зарурлигини ва аниқ манзили, телефон рақамларини тақдим этиш сифатли хизмат кўрсатишга қўмаклашади.

2.2. ЗЎРАВОНЛИК СОДИР ЭТГАН ВА ЖАБРЛАНГАН ШАХС БИЛАН ИШЛАШДА УСЛУБИЙ ТАВСИЯЛАР

Зўравонлик ҳолатининг муҳокама қилинишида ички ишлар органи ходими:

- ҳар бир зўравонлик ҳолати инсон ҳуқуқлари бузилиши эканлигини ёдда тутиши;
- биринчи таассуротга берилмаслиги, совуққонлик сақлаши;
- жабрланувчи ва унинг фарзандлари хавфсизлигини таъминлаши;

- ҳар бир зўравонлик ҳолати индивидуал бўлиб, уни илгари кўрилган ҳолат бўйича чиқарилган хулосалар асосида ҳал қилмаслиги;
- зўравон оғир-вазмин шахсдек туюлиши ва ҳамма нарсада жабрланувчини айблаши мумкинлигини билиши;
- зўравонлик содир этган шахс билан мулоқотга ва баҳсга киришмаслиги;
- жабрланувчи юзага келган ҳолатга аҳамият бермаслиги ёки уни зўравонлик сифатида эътироф этмаслигини билиши;
- зўравонлик содир этган шахсга унинг хатти-ҳаракатлари қонунга хилоф эканлигини ва жабрланувчи давлат томонидан ҳимояланишини тушунтириши;
- зўравонлик ҳолатини ўрганишда барча тафсилотларни синчковлик билан ўрганиш каби қоидаларга амал қилиши зарур.

Зўравонлик содир этган шахс ва жабрланувчи ўртасида низо ва жанжаллар кучайиб кетган ҳолда, ИИО ходими вазиятни юмшатишга ҳаракат қилиш лозим.

Бунинг учун ИИО ходими:

- зўравонлик субъектларини турли хоналарга чиқишларини сўраши;
 - ҳеч бир тарафни ҳимоя қилмаслиги, холис қолиши;
 - муаммога юзаки ёндошмасдан, ўз касбий маҳоратини намоён қилиши;
 - вазиятга ва тарафларни назорат қилган ҳолда вазмин ва ўзига ишонч ҳосил қилган ҳолда гапириши лозим.
- Жабрланган тараф билан мулоқот қилганда, ИИО ходими:
- жабрланувчини тушуниши ва унга ёрдам бермоқчи эканлигини билдириши;
 - суҳбатни холи ўтказиши;
 - бўлган воқеани эркин сўзлаб бериш имконини яратиш, унинг гапини бўлмаслик;
 - жабрланувчининг кўзига қараб суҳбатда бўлиб, эътиборни фақат унга қаратиш;
 - шунга ўхшаш ҳолатларни ҳал этишда тажриба борлигини билдириш;
 - зўравонлик содир этилганлигини инкор этмаслик;
 - тўлиқ маълумот олишга ёрдам берувчи очиқ саволлар бериш, юридик атамалардан имкон қадар фойдаланмасдан содда тилда гапириш;
 - саволларни оила ёки жамоа аъзолари, яқинлари олдида бермаслик;
 - жабрланувчи бўлиб ўтган воқеада ўз айбдорлигини билдирганида, унинг гапларига рози бўлмаслик ва қўллаб-қувватламаслик;
 - зўравон ва жабрланувчини яраштиришга уринмаслиги;
 - тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчиларга мўлжалланган махсус марказлар ва кўрсатиладиган ёрдам тўғрисида маълумот бериш;
 - зўравонлик жиддий муаммо эканлигини ва қайта содир этилиши мумкинлигини тушунтириши зарур;
 - барча олинган маълумот, ҳужжатлар махфий қолишини ва тарқатилмаслигини тушунтириши;
 - юз берган ҳолат қандай давом этиши мумкинлигини тушантириб, вазиятдан чиқиб кетиш бўйича тайёр маслаҳатлар кўрсатмаслик зарур. Асл ҳолатни фақат жабрланувчи билиб, ўзи тўғри қарор қабул қилиши мумкин;

- етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаш ҳамда маънавий зиённи компенсация қилиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этиши мумкинлиги ва бунинг учун давлат божи тўлашдан озод қилинишини тушунтириши;
- тегишли ваколатли органларга ижтимоий, ҳуқуқий, психологик ва бошқа ёрдам олиш учун мурожаат қилиш ҳуқуқини тушунтириш зарур.

Сухбат давомида айбловчи тусдаги саволлар жабрланувчини янада қўрқитиши ёки муҳим далилларни яширишга таъсир қилиши мумкин. Шу сабабли қуйидаги саволларни бермаслик керак:

- Нима қилган эдизки, бу киши Сизга қўл кўтарди?
- Сиз яхшимисиз? Бундай риторик саволга жабрланган шахс автоматик равишда «мен яхшиман» деб жавоб бериши мумкин. Кўпинча жабрланувчи шок ҳолатида бўлади ва ўзига етказилган жароҳатлар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлмаслиги мумкин. Шунинг учун жабрланганнинг асл ҳолатини билиш учун унинг ҳолати, тан жароҳатлари ва уларнинг даражасига қаратадиган аниқ саволлар бериш муҳим. Жабрланувчининг ИИО ходимига қанчалик ишониши ва ҳамкорлик қилиши саволлар ва уларни бериш усулларига боғлиқ бўлишини ёдда тутиш зарур.

3-БОБ

**ЗЎРАВОНЛИКНИНГ
ПРОФИЛАКТИКАСИ ҚАМДА
УНИ СОДИР ЭТУВЧИ
ШАХСЛАР БИЛАН ИШЛАРНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ**

3. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАСИ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Зўравонликнинг виктимологик профилактикаси чора-тадбирларида виктимоген омилларни аниқлаш, бартараф этиш, зарарсизлантириш ва уларнинг таъсирини камайтириш, виктимлик даражаси юқори бўлган шахсларни аниқлаш ва уларни бартараф этишга қаратилган тадбирлар амалга оширилади.

Зўравонликнинг виктимологик профилактикаси бўйича ушбу йўналишда фаолият олиб борувчи субъектлар томонидан қуйидаги йўналишлардаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим.

3.1. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ЧОРА-ТАДБИРЛАР

- фуқароларга зўравонлик факлари ҳақида ёки ўзига нисбатан таҳдид ва тажовузлар содир этиш ҳолатлари юзага келганда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бериш;
- низоли ҳолатлар ҳамда фуқароларнинг ғайриижтимоий хулқ-атвори ва хатти-ҳаракатларига нисбатан лоқайд бўлмаслик;
- соғлиқни сақлаш муассасаларига мурожаат қилиш ва биринчи тиббий ёрдам олишни таъминлаш;
- зўравонликдан жабрланган шахсларни вақтинча хавфсиз жойда (реабилитация қилиш ва мослаштириш марказларида ёки ота-она ёхуд бошқа қариндош-уруғлар олдида) бўлишлари учун уларга қисқа рақамли “1146”-ишонч телефонига мурожаат этиш мумкинлиги ва мавжуд муаммога тегишли ечим олиши ҳақида тушунтириш;

- оиладаги низоли вазиятларни ижобий ҳал қилиш, оила аъзолари ўртасида бузилган ижтимоий муносабатларни тиклаш ва бошқа оилавий масалалар юзасидан психологик ёки ҳуқуқий маслаҳат олиш;
- зўравонлик содир этган шахснинг хулқ-атворини жамоатчилик ўртасида муҳокама қилиш, унга нисбатан таъсир чораларини қўллаш мақсадида тегишли ваколатла органларга мурожаат қилишни доимий равишда ўргатиб бориш лозим.

3.2. ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАСИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

- ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган нотинч оилаларни ўз вақтида аниқлаш, низо келиб чиқиш хавфи бўлган оилалар билан профилактика ишини ташкил этиш;

- ҳуқуқбузарлик ёки жиноятлардан жабрланишга мойиллиги бўлган шахсларни аниқлаш ва уларнинг зўравонликлардан жабрланиш эҳтимолини камайтириш бўйича тегишли чоралар кўриш;
- маъмурий ҳудудда ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатиш;
- ижтимоий мавқеи, физиологик ҳолати, хулқ-атвори, ҳаёт тарзи билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузардан жабрланувчига айланиши хавфи мавжуд бўлган шахсларни аниқлаш ва уларга нисбатан виқтимологик профилактик чора-тадбирларни кўллаш;
- ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишида жабрланувчиларнинг тутган ўрнини ҳамда жабрланишнинг сабаблари ва уларга имкон берган шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этиш;
- нотинч оилаларда яшаётган шахсларнинг зўравонликлардан жабрланиш эҳтимолини камайтириш мақсадида тушунтириш ишларини олиб бориш;
- оиладаги зўравонликлардан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган шахслар тоифаларини аниқлаш;
- ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг индивидуал ва ижтимоий-психологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда профилактика тадбирларни ишлаб чиқиш;
- оиладаги зўравонлик билан билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга доир дастурлар ишлаб чиқиш ва амалга оширишда иштирок этиш;
- оиладаги зиддият ва низоларни аниқлаш, таҳлил қилиш ҳамда мавжуд куч ва воситалардан фойдаланган ҳолда уларни ҳал этиш чора-тадбирларини амалга ошириш;
- ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф этиш;
- зўравонлик ҳолатлари, уларни содир этган шахсларни ва ундан жабрланганларнинг профилактик ҳисобини юритиш ҳамда бундай маълумотларнинг таҳлилини амалга ошириш;

- зўравонлик ва унинг боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва иштирок этувчи органлар ва муассасалар билан ҳамкорлик қилиш;
- зўравонлик ва унга боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этган шахсга нисбатан жавобгарлик муқаррарлигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш;
- оилада фарзанд тарбияси билан шуғулланмаётган ва улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларни ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисида суд ва прокуратура органларига тақдимномалар киритиш;
- оиладаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик содир этган, улардан жабрланганлар билан ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирларини кўриш.

3.3. ОИЛАДА ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ

Хотин-қизларга нисбатан содир этилган зўравонликнинг катта қисмини оила-турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликлар ташкил этади. Шахслараро муносабатларнинг нозиклигини, оиланинг сири махфий сақланиши сабабли профилактика борасида ички ишлар органлари ходимидан катта малака маҳорат талаб этилади. Профилактик тадбирларни амалга ошириш учун ички ишлар ходими:

- ҳуқуқбузарлик содир этилган хонадонга бориб, низони бартараф этиш чораларини кўриши;
- оилада мавжуд бўлган муаммолар ҳамда оиладаги муҳитни ўрганиб, низони юзага келтирган омилларни аниқлаши;
- ушбу ҳуқуқбузарлик олдин содир этилган ёки этилмаганлигини, оила аъзолари ўртасида олдиндан адоват ёки зиддият мавжуд ёки мавжуд эмаслигини ўрганиб чиқиши;
- оилада яшовчи шахсларнинг турмуш тарзи, оила муҳитига таъсир этувчи салбий таъсирлар манбаларини аниқлаб, уларни бартараф этиш бўйича чоралар кўриши;

- оиладаги низо, келишмовчилик ва жанжалнинг келиб чиқиш сабаб ва шароитларини аниқлаб, уларни бартараф этишга доир чора-тадбирларни белгилаши;
- ушбу жанжаллар оиланинг барбод бўлишига олиб келиши, оилани асраш, унинг мустақамлигини таъминлашда эр-хотин ўзаро ҳамжиҳат, бамаслаҳат иш кўришлари, оилада мавжуд бўлган муаммоларнинг биргалиқда ечимини топишга ҳаракат қилишларини тушунтириши;
- эр-хотин ўртасидаги жанжаллар оилада тарбияланаётган фарзандлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатиши, яъни уларнинг таълим олишида бир қатор муаммоларни келтириб чиқариши мумкинлиги ҳақида тушунтириши;
- оилада эр-хотин ўртасида рашк ёки хиёнатнинг мавжуд ёки мавжуд эмаслигини аниқлаши;
- оила ҳаётига эр ёки хотиннинг отаси ёки онаси аралашуви, уларни таъсир кўрсатиши каби ҳолатларни ўрганиши;
- аёлга нисбатан бефарқлик, уни тушунмаслик, унга салбий муносабатда бўлиш, хўрлаш, камситиш, ҳақорат ва тухмат қилиш каби ҳолатларни аниқлаши;
- эркакнинг хотинига нисбатан зўрлик ишлатиши, жабр-зулм қилиши мавжуд бўлса, уларни аниқлаб, бартараф этиш чораларини кўриши;
- оилада келинга нисбатан турмуш ўртоғи ва бошқа аъзоларининг муносабатини ўрганиши;
- келиннинг ота-онаси, қариндош-уруғларнинг оилавий ҳаётга аралашуви каби ҳолатларни ўрганиши;
- оилада келинга нисбатан муносабат, унинг эҳтиёжлари билан қизиқиш, уй-рўзғор юмушларини бажаришда унга ёрдам бериш, уни тушуниш ҳамда оиланинг бошқа аъзолари томонидан келинга нисбатан тазйиқ ёки зўравонликлар бор ёки йўқлигини аниқлаши;
- келинга ҳаддан ташқари кўп топшириқлар бериш, қўлидан келмайдиган ёки жисмоний имконияти етишмайдиган ишларни буюриш ҳолатлари бор-йўқлигини ўрганиши;

- агарда қайнонанинг келинга нисбатан зўрлик ишлатиши, жабр-зулм қилиши мавжуд бўлса, уни бартараф этиш бўйича якка тартибда суҳбат ўтказиш, ҳимоя ордери бериши;
- тақроран шундай ҳолатлар содир этилса, унда ички ишлар органларининг профилактик ҳисобига олиниши мумкинлиги ҳақида огоҳлантириши;
- эр ва хотин билан якка тартибда улар ўртасида мавжуд муаммолар, ҳуқуқбузарликнинг келиб чиқишига олиб келган ҳолатлар ҳақида уларни тартибга чақириш бўйича тарбиявий аҳамиятга молик суҳбатлар ўтказиш, шунингдек яна шундай ҳуқуқбузарликка йўл қўядиган бўлишса, амалдаги қонунлар асосида уларга нисбатан тегишли чоралар кўрилиши мумкинлиги ҳақида огоҳлантириши лозим.

4. ЗЎРАВОНЛИК СОДИР ЭТИШГА МОЙИЛ ШАХСЛАР БИЛАН ИШЛАШ

Зўравонликни олдини олишда энг аввало ғайриижтимоий хулқ-атворага эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар билан тарбиявий аҳамиятга эга бўлган профилактика ишларини ташкил этиш лозим.

Зўравонлик содир этишга мойил бўлган шахслар якка тартибдаги профилактикаси деганда — ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворга эга, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга тарбиявий таъсир кўрсатишга доир фаолияти тушунилади.

Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси виқтимологик профилактика доирасида ҳам амалга оширилиши мумкин. Бунда асосий эътибор ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли (виктимлиги) юқори бўлган ва ундан жабрланган шахсларга қаратилади.

Зўравонлик содир этишга мойил бўлган шахслар тоифасига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ғайриижтимоий хулқ-атворга эга шахслар;
- ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахслар;
- ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар;
- зўрликдан жабрланиш эҳтимоли (виктимлиги) юқори бўлган шахслар;
- ҳуқуқбузарликлардан жабрланган шахслар.

Зўравонлик содир этган ва содир этишга мойил бўлган шахслар билан:

- *умумий;*

- **махсус;**
- **виктимологик;**
- якка тартибдаги профилактик чора-тадбирлар йўналишидаги ишлар амалга оширилиши зарур..

4.1. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Хуқуқбузарликларнинг олдини олиш бир-бири билан узвий боғлиқ бўлган вазифалардан ташкил топган. Ўзбекистон Республикаси “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунининг 14-моддасида хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилишни амалга оширувчи ваколатли органлар ҳамда ташкилотларнинг ҳамкорлиги белгиланган.

Давлат органлари ва муассасалар қонунда белгиланган тартибда ўз ваколатлари доирасида жиноятларни содир этиш сабаблари ва унга имкон берган шарт-шароитларни ўрганиб, таҳлил қилиб, келгусида содир этилишининг олдини олишга, унга қарши курашиш борасида профилактик чора-тадбирларни қўллайди.

Хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ваколатли органлар ва ташкилотлар томонидан зўравонликнинг олдини олиш борасидаги умумий профилактика чора-тадбирлари:

- хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи давлат органлари ва муассасалар томонидан қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларининг келиб чиқиш сабаблари ва унга имкон берган шарт-шароитларини ўрганиш; таҳлил қилиш орқали тўпланган маълумотлар асосида келгусида юзага келиши мумкин бўлган муаммоларнинг барвақт олдини олиш; содир этилишини камайтириш, содир этилиши юқори бўлган ҳудудларни аниқлаш; ушбу ҳудудларнинг хусусиятидан келиб чиқиб мақсадли профилактик чора-тадбирларни режалаштириш ҳамда амалга ошириш мақсадга мувофиқ;

- ички ишлар органлари томонидан жойларда ҳуқуқбузар шахсларга нисбатан Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 52-моддасининг 2-қисми ва 183-моддаларида кўрсатилган санкцияси асосида маъмурий жавобгарликка тортилганларни, шу билан бирга ЖКнинг 104, 105, 109, 277-моддалари билан жиноий жавобгарликка ҳукм қилиниб жазони ижро этиш муассасаларидан озодликка чиққан ёки озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазоларга ҳукм қилинган шахсларнинг оилавий муҳити билан танишиш; атрофидаги қўни-қўшниси ва яқин қариндошлари ўртасидаги ўзаро муносабати зиддиятлашганларни аниқлаб, улар билан яқка тартибдаги ёндашув асосида профилактик суҳбатларни ўтказиш;
- фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар, шу жумладан аёллар, вояга етмаганлар ва ёшлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликлар муҳокамасини

Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларининг олдини олишнинг умумий чора-тадбирлари

- Давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш
- Тазйиқ ва зўравонликнинг сабабларини ўрганиш ва баҳолаш
- Аҳоли ўртасида ҳуқуқий тарғибот олиб бориш
- Статистик ҳисоботини юритиш ҳамда уларни давлат статистика органларига тақдим этиш
- Фуқароларни ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятлари тўғрисидаги ахборот билан таъминлаш
- Тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларини аниқлашнинг самарали ҳуқуқий механизмларини жорий этиш
- Тазйиқ ва зўравонликка мойил ёки уни содир этган шахсларга нисбатан олдини олиш чораларини амалга ошириш
- Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатиш ва ҳимоя қилиш
- Тазйиқ ва зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсларга нисбатан таъсир кўрсатиш чораларини қўллаш
- Айбдорларни қонунда белгиланган жавобгарликка тортиш

ташқил этиш ва ўтказиш, мазкур ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон берувчи шарт-шароитларни бартараф этиш чораларини кўриш;

- аҳоли, айниқса, вояга етмаганлар ва ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб этиш, маънавий-ахлоқий муҳитни яхшилаш бўйича фуқароларнинг фаоллигини оширишга йўналтирилган тушунтириш ишларини ташқил этиш;
- маҳаллада яшовчи аҳолининг орасида узоқ давом этиб келаётган оилавий келишмовчиликлари шунингдек, ёшлар тарбиясига масъулиятсиз муносабатда бўлиб юрган ота-оналарни, кўшнилари ва қариндошлар ўртасидаги келишмовчиликларни аниқлаш, бу ҳақда тегишли ваколатли орган ва ташкилотларга хабар қилиш.

Жиноятларни бартараф этиш тўғрисидаги тақдимномаларни ЎзР МЖТКнинг 313-моддаси ва ЖПКнинг 296-моддасини қўллаб суриштирувчи, терговчи томонидан келгусида жиноятларнинг олдини олиш

борасида корхона, ташкилот ва муассасаларнинг раҳбарларига тақдимномалар киритади. Агарда тақдимномаларда келтириб ўтилган вазифалар қисман ёки тўлиқ бажарилмаса, кўрсатилган муддатларда ҳал этилмаса киритилган тақдимномаларнинг ижроси учун жавобгар бўлган масъул шахсга нисбатан белгиланган тартибда жавобгарликка тортилади.

4.2. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ МАХСУС ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси кўпинча криминоген ва оператив вазият оғир бўлган ҳудудларда ҳамда ҳуқуқбузарлик ва жиноят содир этишга мойил шахсларга йўналтирилиши, шунингдек алоҳида кўрсатма ва топшириқлар асосида амалга оширилиши билан ўзига хос хусусиятга эгадир.

“Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг

24-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикасига, бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этишга, айрим тоифадаги шахсларни аниқлаш ва уларга профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган махсус тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишга доир фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси ҳисобланади.

Оиладаги зўравонликнинг олдини олиш борасидаги махсус профилактика чора-тадбирлари:

- илгари судланган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси;
- спиртли ёки гиёҳвандлик воситалар, психотроп моддалар ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилувчи шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси;
- вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси.

Зўравонликнинг олдини олишни такомиллаштириш йўналишлари:

- ички ишлар органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорликда туман, шаҳар ҳудудида яшовчи илгари судланган шахсларнинг орасидан жамоат тартибига, шахснинг манфаатларига тажовуз қилувчи хатарлар ва таҳдидларни содир этишга мойил бўлганларни аниқлаш, уларни профилактик ҳисобга қўйиш орқали доимий тартибда уларнинг хатти-ҳаракати ва оилавий муҳити билан танишиб бориш;
- ички ишлар органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, содир этиладиган безорилик, қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятлари натижасида криминоген вазияти оғирлашган туман, шаҳарларнинг ҳудудида “Турмуш”, “Ғамхўрлик”, “Хонадон” каби махсус профилактик чора-тадбирларини ўзига берилган ваколат доирасида амалга ошириш;
- ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар томонидан кенг жамоатчиликни жалб этиш орқали оила-турмуш доирасида юзага келадиган муаммоларни, зиддиятларни ва содир этилиши мумкин бўлган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган махсус чора-тадбир сифатида “Зўравонликдан ҳоли хонадон”, “Зўравонликдан ҳоли маҳалла” номли профилактик акциясини туман, шаҳар ҳудудида ўтказиш;
- қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларининг 47,8% фоизи асосан соат 18:00 дан 23:59 гача бўлган вақт оралиғида энг кўп содир этилишини инobatга олган ҳолда жамоат жойларида, маҳаллаларнинг ички кўчаларида ва ижтимоий муносабатга кўп киришиладиган жойларида жамоатчилик фаолларидан ташкил топган “Тунги гуруҳ”ларни жалб этиш;
- ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасалар томонидан туман, шаҳар ҳудудида ҳар ҳафтада ўтказиладиган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куни” да давра суҳбатлари, маърузалар орқали аҳолига тушунтириш, улар-

нинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини оширишга қаратилган тадбирларни жадаллаштириш;

- қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларини таҳлил қилиш натижасида, бу жиноятларнинг 79,4 фоиздан 92,4 фоизгача вақтинча ишсизлар ва мавсумий ишчилар томонидан содир қилинганлигини инобатга олган ҳолда, аҳоли орасидан доимий ишга эҳтиёжманд қатламини аниқлаш, уларнинг маълумот даражаси, илгари фаолият юритган касбини инобатга олган ҳолда жойларда “Меҳнат ярмарка”ларини ўтказиш борасида самарадорлигини ошириш ва оилавий тадбиркорлик билан шуғулланишга жалб қилишни янада жадаллаштириш;
- туман, шаҳар ҳудудида яшовчи ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилалар, ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракат содир этишга мойил бўлган вояга етмаган шахсларни аниқлаш; ўқитиш ва ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоялаш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишларини ташкил этиш бўйича тадбирлар ўтказиш; вояга етмаганлар билан ишлашда уларнинг ўзига хос хусусиятларни инобатга олиб яқка тартибдаги ёндашувлар асосида ишларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

4.3. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШГА ДОИР ЯККА ТАРТИБДАГИ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг 29-моддасига асосан хуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ва муассасалар томонидан қуйидаги **якка тартибдаги профилактик чора-тадбирларни ваколат доирасида ўтказилиши белгиланган. Жумладан:**

- профилактика суҳбати;
- расмий огоҳлантириш;
- хуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилиш;
- ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш;
- профилактик ҳисобга олиш;
- мажбурий даволанишга юбориш;
- маъмурий назорат.

Хуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа чора-тадбирларни ҳам ўз ичига олиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонуннинг 21-моддасида хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олишга доир якка тартибдаги чора-тадбирларнинг қуйидаги тасвирда кўрсатилган турлари белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 3-сон Қарори билан “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини бериш, ижросини таъминлаш ва мониторинг олиб бориш тўғрисида”ги Низом тасдиқланган.

Низомнинг 10-бандига кўра, профилактика инспектори ички ишлар органлари навбатчилик қисмлари томонидан тақдим этилган мурожаатлар ва хабарларни 24 соат мобайнида ўрганиб чиқади ҳамда ўрганиш давомида:

Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олишга доир якка тартибдаги чора-тадбирлар турлари

ПРОФИЛАКТИКА СУҲБАТИ
Тазйиқ ва зўравонлик ҳолларини аниқлаган ваколатли орган вакили томонидан тазйиқ ўтказиш ва зўравонлик содир этишга мойил шахслар билан ўтказилади

ҲИМОЯ ОРДЕРИ
Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчига давлат ҳимоясини тақдим этувчи, таъсир кўрсатиш чоралари қўлланилишига сабаб бўладиган ҳужжат

ТАЗЙИҚ ВА ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБРАНУВЧИЛАРГА ЁРДАМ КЎРСАТИШ БЎЙИЧА МАХСУС МАРКАЗЛАРГА ЖОЙЛАШТИРИШ
Зарур моддий, ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий ва бошқа ёрдам кўрсатиш

ЗЎРАВОНЛИК ХУЛҚ-АТВОРИНИ ЎЗГАРТИРИШ БЎЙИЧА ТУЗАТИШ ДАСТУРЛАРИДАН УТИШ
Рухий ва ижтимоий ёрдам кўрсатишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидан иборат

- жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахслар ҳамда бошқа шахслар билан ҳолат юзасидан суҳбат ўтказади;
- жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахснинг турмуш тарзи, тазйиқ ва зўравонлик содир этилишининг келиб чиқиши сабаблари ва шарт-шароитларини ўрганади;
- жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирларини амалга оширади.

Ҳимоя ордери амал қилиши даврида хавф бартараф этилмаган бўлса, ҳимоя ордерининг амал қилиш муддати жабрланувчининг ариза-сига кўра кўпи билан ўттиз кунгача узайтирилиши мумкин.

Ҳимоя ордери берилганидан сўнг уч кун муддатда ҳимоя ордери берилгани ҳақида тегишли туман (шаҳар) ички ишлар органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси, туман (шаҳар) ички ишлар бошқармаси (бўлими)нинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими (бўлинмаси, гуруҳи) бошлигини хабардор қилади.

Профилактика инспектори **беш иш куни** мобайнида:

- ҳимоя ордерининг амал қилиш муддатини узайтириш тўғрисида жабрланувчининг аризасини, шу жумладан, хавф бартараф этилган ёки этилмаганлигини ўрганади;
- ушбу масала юзасидан тегишли давлат органлари ва ташкилотларнинг фикри (хулосаси)ни олади;
- ҳимоя ордерининг амал қилиш муддатини узайтириш юзасидан тўпланган маълумотларни ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими бошлиғига киритади.

Ҳимоя ордерининг амал қилиш муддати узайтирилган тақдирда, ички ишлар органлари таянч пункти профилактика (катта) инспектори зўравонлик содир этган шахснинг хулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастуридан ўтишини ҳимоя ордерида белгилаб, тузатиш дастуридан ўтувчи шахсга имзо қўйдириб таништиради.

“Тазйиқ ўтказган ва зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсларнинг зўравонлик хулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастуридан ўтиши тартиби тўғрисида”ги Низомнинг 9-бандига кўра, профилактика инспектори тузатиш дастуридан ўтувчи шахс ҳақидаги маълумотларни 24 соат ичида хотин-қизлар билан ишлаш ва оилаларда маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш бўйича мутахассисга тақдим этади.

Ваколатли орган ва ташкилотлар тузатиш дастуридан ўтувчи шахслар билан ўтказилган тадбирлар тўғрисидаги маълумотларни фуқаролар йиғинига юборади.

4.4. ЗЎРАВОНЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШГА ДОИР ВИКТИМОЛОГИК ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

1. Виктимологик профилактиканинг умумий чора-тадбирлар:

- ушбу турдаги жиноятдан жабрланишнинг сабаб ва унга имкон берган шарт-шароитларини ўрганиш, уларни таҳлил қилиш, бу борада юзага келган муаммоларни аниқлаш ва бартараф этишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш;

- қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларидан жабрланиш ва зиддиятли вазиятни келтириб чиқарадиган хатти-ҳаракатлардан сақланиш тўғрисида аҳолига тушунтириш ишларини олиш бориш;
- қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларининг ўчоғи бўлган ҳудудларни аниқлаш ва ушбу жойларда мунтазам равишда умумий профилактик чора-тадбирларни ўтказиш ;
- ўзига нисбатан тажовуз юзага келганида зарурий мудофаа ва охирги зарурат сифатида амалга оширилиши лозим бўлган ҳаракатлар юзасидан кенг тарғибот қилиш кабилар тавсия этилади.

2. Ички ишлар органлари томонидан амалга ошириладиган виктимологик профилактиканинг якка тартибдаги чора-тадбирлари:

- жиноятдан жабрланишга мойил бўлган ёки жабрланган шахсларни аниқлаш, уларнинг рўйхатини шакллантириб бориш ва улар билан доимий равишда профилактик суҳбатлар ўтказиб бориш;
- виктимлик даражаси юқори бўлган шахслар билан суҳбатлар давомида уларга қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятларининг содир этилиш усуллари, келиб чиқадиган (моддий, маънавий, жисмоний) зарарлар тўғрисидаги маълумотлар асосида уларни огоҳликка чақиришга қаратилган чора-тадбирларни ўтказиш;
- жабрланишга мойил бўлган ёки жабрланган шахсларга ўзини ўзи мудофаа қилиш усуллари ва воситалари тўғрисида хабардор қилиш борасида якка тартибда профилактик чора-тадбирларни ўтказиш.

Хулоса қилиб айтганда, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, тазйиқ ва зўравонликка доир муросасизлик муҳитини яратиш бўйича саъй-ҳаракатларни доимий равишда изчил амалга ошириш содир этилаётган зўравонликнинг камайишига олиб келиши аниқ

Фойдаланилган адабиётлар

1. Хотин-қизларга нисбатан камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги конвенция 1979. <http://taraqqiyot.uz/hotin-izlar-uulari-kamsitil>.
2. 46. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция 1989. <http://taraqqiyot.uz/bola-uulari-trisidagi-kon>.
3. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси // URL: <http://www.lex.uz>
4. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси // URL: <http://www.lex.uz>
5. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси // URL: <http://www.lex.uz>
6. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // URL: <http://www.lex.uz>
7. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 июлдаги «Ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш, шунингдек оилавий-маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тизими такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3827-сон қарори // URL: <http://www.lex.uz>
9. 2019 йил 2 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида» Қонуни;
10. Астанов И. Р. Зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар ва уларни тергов қилишнинг ўзига хос жиҳатлари: Ўқув қўлланма. –Т., ТДЮУ, 2015. – Б. 139.
11. Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Дарслик. Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Ҳ. Рустамбоев. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2008. – Б. 163;

12. Предоставление услуг полиции, часть межведомственного реагирования на гендерное насилие. Стандартные оперативные процедуры. 2015/ UNFPA, East European Institute for Reproductive Health
13. Мухторов Ж. С. Ички ишлар идоралари профилактика хизматлари томонидан жиноятларнинг олдини олишни таъминлаш: юрид. фан. номз. дисс-я. – Т., 2009. – Б. 114;
14. Морчев И. А. Виктимологические аспекты предупреждения насильственных преступлений совершаемых в семье: автореф. дис. кан. юрид. наук. – Краснодар. 2009. – С. 13.

Зўравонликдан жабрланганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш
ва зўравонликнинг олдини олиш
Услубий қўлланма

Муҳаррир: У. Раджабова
Компьютерда тайёрловчи: А. Холматов

Нашриёт лицензияси AI № 263 31.12.2014
Босишга рухсат этилди 10.01.2020 й. Бичими 60x90 1/16
“Myriad Pro” гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.
Босма табағи 4,0.
Адади 1500 нусха.

“BAKTRIA PRESS” МЧЖ Нашриёт уйи,
100000, Тошкент, Буюк Ипак Йўли мавзеси, 15-25
тел.: +998 (71) 233-23-84

“MEGA BASIM” босмахонасида чоп этилди

ISBN 978-9943-6232-5-5

ISBN: 978-9943-6232-5-5

9 789943 623255